

kezdeti habozás után – hiszen felesége Desiderius lánya volt! – két hadjáratban (781, 787) végre is hajtotta, és a longobárd királyságot teljesen meghódította. Ennek a politikai fejleménynek a záróköve a 800 karácsonyán lezajlott császárkoronázás volt, ekkor III. Leó pápa (795–816) – elsősorban politikai megfontolásból (Bizáncban Irén császárnő ragadta magához a hatalmat, és sokan úgy tartották, hogy ezzel a keleti császárság megszűnt) – a nyugati császárságot feltámasztotta. Nagy Károly maga nem volt elragadtatva a gondolattól, de a méltóságot elfogadta, és uralkodását még inkább theokratikusnak fogta fel. Mint Basileus, Isten országának terjesztését tekintette legfőbb feladatának. Ebből a vallásos meggyőződésből, de politikai okokból is, térítette meg a szászokat erőszakkal (a verdeni vérfürdő 4500 áldozatának száma bizonyára túlzás!) és állított fel új püspökségeket (Münster, Minden, Verden, Bremen, Paderborn, Osnabrück, Hildesheim, Halberstadt). Ugyancsak neki köszönhette a német egyház tartományi szervezetét, a négy érsekség felállítását (Mainz, Köln, Trier, Salzburg).

Nagy Károly zseniális, éleslátású és erős kezű politikus volt, aki az egyházi reformok és kulturális rendelkezések egész sorozatával az egyháznak is óriási szolgálatot tett. Privát élete azonban nem volt mentes nagy hibáktól, miért is a német részről többször (pl. Rózsakállú Frigyes által) szorgalmazott szentté avatását a világegyháznak nem tette magáévá.

IV. Egyházi műveltség Nagy Károly korában

Nagy Károly a Szent Bonifác által megkezdett egyházi reformot erőteljesen tovább folytatta. De nem csupán az Egyház külső irányítását vette kézbe, hanem beleszólt az Egyház belső életébe is. Birodalmi törvényeket bocsátott ki, amelyek kizárólag egyházi ügyekkel foglalkoztak. Birodalmi zsinatokat tartatott, és megbízottain keresztül (*missi dominici*) nemcsak az állami, hanem az egyházi életet

ellenőrizte. Nála az állami és egyházi szolgálat eggyé vált: a 794-es frankfurti zsinat joggal nevezte őt „rex et sacerdos”-nak.

Aacheni udvartartása Európa politikai és szellemi központja lett. Az itt épült dóm (795–800) a bizánci császári építészetet utánozta, és később egyenesen a nyugati keresztény birodalmi és császári gondolat szimbólumává vált, ahol I. Ottótól (936) 1531-ig 30 császárt koronáztak. Az aacheni udvari akadémiában korának legkiválóbb tudósai tanítottak, mint az angolszász származású Alkuin (804). De a kolostori és káptalani iskolák is hathatós támogatást kaptak Nagy Károlytól, és csakhamar a tudományok és művészetek otthonai lettek. Az antik műveltség kincseinek másolása közben jött létre az ún. *Karoling-írás*, azaz a kis- és nagybetűk alkalmazása, a középkori, illetve mai írás alapja. Nagyszerű kiállítású, miniatúrákkal ellátott könyvművészetéről volt híres az aacheni, trieri és tours-i iskola. A másoló műhelyek a legnagyobb figyelmet természetesen a Szentírás és a liturgia könyveinek szentelték (a bécsi, a Godescalc-é evangéliumos könyv stb.).

Az egyházi reformhoz a *liturgia megújítása* is hozzá tartozott. Ez antimai liturgia szellemében történt, a *Sacramentarium Gregorianum* alapján. A *kolostorok megújítása* Szent Benedek szabályai alapján zajlott le. 789-ben Monte Cassinó-i látogatásakor másolatot szerzett az „eredeti” reguláról és a 802-es és 816-os aacheni zsinaton ennek köveztését kötelezővé tette.

MECDALOM: I. LESNE, E.: *La hiérarchie épiscopale en Gaule et en Germanie 742–882*, Paris 1905; DE CLERCQ, C.: *La législation régigieuse franque I–II.*, 1936–1958; LEVISON, W.: *England and the Continent in the Eighth Century*, Oxford 1946, valamint: *Aus rheinischer und fränkischer Frühzeit*, Düsseldorf 1948; SCHIEFFER, Th.: *Angelsachsen und Franken. Zwei Studien zur Kirchengeschichte des 8. Jahrhunderts* (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz), 1951, No. 20 (1951); LÖWE, H.: *Von Theoderich zu Karl dem Großen. Das Werden des Abendlandes*, Chemnitz 1958; EWIG, E.: *Spätantikes und fränkisches Gallien*, Zürich 1976; WALLACE-HADRILL, J. M.: *The Frankish Church*, 1983; RICHÉ, P.: *Les Carolingiens*, Párizs 1983 (németül 1987); HAENDER, G.: *Die lateinische Kirche im Zeitalter der Karolinger*, 1985; PONTAL, O.: *Die Synoden im Merowingerzeit*, Paderborn 1989; ANGENENDT, A.: *Das Frühmittelalter*, Stuttgart 1990. II. WAMPACH, C.: *St. Willibrod. Sein Leben und Lebenswerk*, Luxemburg 1953; LORTZ, J.: *Bonifatius und die Grundlegung des Abendlandes*, Bécs 1954; SCHIEFFER, Th.: *Wifrid–Bonifatius und die christliche Grundlegung*

Europas, St. Bonifatius, Gedenkgabe zum 1200. Todestag, Fulda 1954; REUTER, T.: *The greatest Englishman*, Exeter 1980; PADBERG, L. v.: *Wynfrith-Bonifatius*, Wuppertal 1989; MAYR-HARTING, H.: *The Comming of Christianity to Anglo-Saxon England*, London³ 1991. III–IV. CALMETTE, J.: *Charlemagne, Sa vie et son oeuvre*, Párizs 1945. (németül: Innsbruck 1948); HALPHEN, L.: *Charlemagne et l'empire corilingien*, Párizs 1948; FICHTENAU, H. v.: *Das karolingische Imperium. Soziale und geistige Problematik eines Großreichs*, Zürich 1949; FOLZ, R.: *Le couronnement impérial de Charlemagne*, Párizs 1964; BULLOUGH, D.: *The Age of Charlemagne*, 1965, uó.: *Karl der große und seine Zeit*, Wiesbaden 1966; BRAUNFELS, W.: *Karl der Große. Lebenswerk und Nachleben* (több tudós legújabb munkája) I–III., Düsseldorf 1965; CLASSEN, P.: *Karl der Große, das Papsttum und Byzanz*, 1985; FLECKENSTEIN, J.: *Die Grundlegung der europäischen Einheit im Mittelalter*, 1986.

3. AZ EGYHÁZ A KAROLING-BIRODALOM FELBOMLÁSAKOR

I. Politikai történet

Nagy Károly halála után 37 éves fia, *Jámbor Lajos* (814–840) vette át a birodalom kormányzását, miután még apja életében, 813-ban császárrá koronázták. A mélyen vallásos és aszketikus életet élő császár könnyen befolyásolható volt. Főként ennek a körülménynek tudható be, hogy uralkodásának utolsó évtizedeit trónviszályok és pártoskodások jellemezték, amelyek később a birodalom fölbonlásához vezettek. Még 817-ben, egy baleset következményeképpen felosztotta birodalmát három felnőtt fia között. *I. Lothar* (840–855) a nyugati középső részeket, *Pippin* (†838) Aquitániát, *Német Lajos* (840–876) pedig a keleti részeket kapta. Jámbor Lajosnak azonban a *Welf Judittal* való második házasságából fia született, *Kopasz Károly* (840–877), aki szintén hatalomra tört, és végül is Pippin halála után annak örökét kapta. A testvérháború egyik fontos határköve volt a 843-as *verduni szerződés*, amelyben a birodalom három részre való osztása megpecsételést nyert. Lothar fia és utóda, *II. Lothar* (855–869) azonban törvényes örökös nélkül halt meg. Ezért Kopasz Károly és Német Lajos birodalmát a nyelvterület szerint maguk között osztották fel. Az utóbbi fiának, *III. Vastag Károlynak* (876–887) ugyan sikerült apja és nagybátyja halála után a birodalmat még egyszer

egy kézben egyesítenie, de 888-ban a birodalom végképp részeire esett. Ebben nemcsak személyi, hanem gazdasági és politikai okok egyaránt közrejátszottak. A dánok, normannok, arabok (szaracénok) betörése a felbomlást még inkább siettette. Mivel az Egyház az államhatalommal szorosan összefüggött, a Karoling-birodalom felbomlása az egyházi állapotok szétzilálódását is maga után vonta.

II. Az északi hittérítés

Harald, a dánok elűzött királya 826-ban a frankoknál keresett menedéket, és felvette a kereszténységet. Amikor visszatért hazájába, magával vitte Szent Ansgar corbie-i szerzetest, akit már korábban számos kapcsolat fűzött az északi misszióhoz. Dánia és Svédország megtérítése – politikai és egyházpolitikai nehézségek ellenére – Ansgar életműve lett. Ansgar 831-ben Hamburgban missziós érsekséget állított fel, de a normann támadások és a város felégetése miatt (845) kénytelen volt az érsekség székhelyét 864-ben Brémába áttelepíteni. Itt halt meg 865-ben, mint a város püspöke.

III. Egyházi műveltség

Harald Lajos uralkodásának első évtizedeiben az ún. Karoling-reneszánsz egyelőre még tovább virágzott, sőt még jobban fel is lendült. A császár legbensőbb és legbefolyásosabb tanácsadója Aniani Szent Benedek (Witiza, †821) volt, aki mint császári megbízott nemcsak a bencés regula szigorú betartásáról (Cornelimünster mint példakolostor!), hanem az egyházi reformok egész soráról is gondoskodott. Harald Lajos legfontosabb egyházi rendelkezése a 816-ban kiadott *Institutio canonicorum* és az egy évvel később kibocsátott *Capitulare* (= rendelet) *monasticum* volt. Az előbbi Szent Chrodegang metzi püspök 768-ból származó káptalani szabályzatát egészítette ki, és ezzel a kanonoki intézmény fejlődésének irányát szabta meg. Az

utóbbi a bencés regula pontos követéséről gondoskodott. 819-ben ezeken kívül még egy *Capitulare ecclesiasticum* is megjelent, amely az ún. sajtótegyház jogait és kötelességeit írta elő.

Az egyházi műveltségben a kolostorok vezettek. 802-ben a rechenai kolostor 450 kötetes könyvtárral rendelkezett.

A kolostori iskolák színvonala a káptalani iskolákét messze felülmúlta. Főként a St. Gallen-i, fuldai és rechenai kolostorok iskolái voltak híresek. Fuldában volt apát *Rhabanus Maurus* (†856), a később mainzi érsek (főbb művei: *Kommentárok* és *De institutione clericorum*). Reichenauban élt *Walafried Strabo* (†849, *Glossa ordinaria*), St. Gallenben a híres szekvenciákat író *Notker Balbulus* (†912). A kor leg-híresebb teológusa *Johannes Scotus Eriugena* (†877 körül) volt, aki Pszeudo-Dionüsziosz műveinek fordításával, de téves, újplatonikus nézetek hirdetésével is nevezetessé tette magát. Jelentős teológus volt *Hinkmar* reimsi érsek (†882) és *Amalar* (†850 körül, liturgikus műve *De ecclesiasticis officiis*) metzi püspök is. A vallásos költészet termékei voltak az ún. *Wasserbrunni ima*, a *Heliand* című szász hősköltemény (840 előtt) és *Weissenburgi Ottfried evangéliumharmóniája*. Teológiai témák tárgyát egy oltáriszentségi magyarázat (*Paschasius* apát és *Rathramnus* között) és *Gottschalk* szerzetes (†867 körül) Krisztus két személyiségéről szóló tévtana képezte.

IV. A sajtótegyház (*Eigenkirche*) kialakulása

A Karoling-birodalom szétbomlásakor – éppen azért, mert a központi hatalom csődöt mondott – a tényleges hatalmat a nemesség ragadta magához. Ezt az egyházi életre is kiterjesztette. Az egyházban éppen olyan „laikus uralom” állott elő, mint már korábban. Szent Bonifác előtt is ismeretes volt. Ennek távolabbi oka a római joggal keveredett korábbi germán jog volt, amely az ún. sajtótegyház fogalmát vezette be. Ez viszont a kialakult *hűbéri rendszerben* gyökeresedett. Mivel ebben az időben a gazdagság a földbirtoktól függött, a frank királyok és a birtokosok a nekik tett szolgálatot birtokkal ju-

...mert a földet nem végleg, hanem csak használatra, hűbéres (beneficium) engedték át. A hűbérest egyrészt különféle kötelezettségekkel (katonáskodás, beszállásolás stb.) hűbérszemből, másrészt azonban hűbéri területén önálló uralmat élvezett, alattvalói felett bíraskodott is. Hűbéres nemcsak világi, hanem egyházi személy is lehetett: püspökök, apátok és egyházi intézmények. Az egyre növekvő számú hűbérúr csakhamar önálló, saját templomot, lelkipásztori központot létesített birtokain, mert a nagyobb székesegyházak és a kis számú, kizárólagos keresztelési joggal rendelkező *óspplébániák* (= Taufkirchen, élén az archipresbiterek álltak) a földművelő vidéki lakosság lelkipásztori ellátását már nem győzték. A templomot építő hűbérúr az egyházat természetesen sajátjának tartotta: tizedét ő szedte be, a javadalmat eladhatta vagy elzálogosíthatta, a papot ő nevezte ki és – éppúgy mint béresét – családjának tartotta. A püspököknek, az Egyháznak ebbe semmi beleszólása nem volt. Ezért Jámbor Lajos 819-ben a *Capitulare ecclesiasticum*ban úgy intézkedett, hogy a püspök befolyását (*consensus*) és a pap megélhetését (a tized az Egyházban maradt) biztosította. A 529-es római zsinat 21. kánonja is elismerte a sajáttegyház rendszert, csupán a püspöki hozzájárulást (*consensus*) kötötte ki.

A kor lelkigondozásában ez az intézmény nélkülözhetetlenné vált, mint ahogyan nagy szerepet játszottak a *missziós püspökök*, és a 9. századtól kezdve a *főesperesek* (archidiaconi, jogszolgáltatás, vizitációk stb.) is. Ebben az időben alakultak ki végérvényesen a *káptalanok* is.

A sajáttegyház a kegyúri intézményben (*patronatus*) még ma is tovább él.

BIRODALOM: I. Lásd a 2. fejezetet, azonkívül: SCHIEFFER, Th.: *Die Krise des Karolingischen Imperiums* (Festschrift G. Kallen), Bonn 1957, 1–15; OHNSORGE, W.: *Das Zweikaiserproblem im frühen Mittelalter*, Darmstadt 1957, valamint *Abendland und Byzanz*, Darmstadt 1958; SCHRAMM, P. E.: *Die Könige von Frankreich. Das Wesen der Monarchie vom 9. bis zum 16. Jahrhundert I–II.*, Darmstadt 1960; HLAWITSCHKA, E.: *Franken, Alemannen, Bayern und Burgunder in Oberitalien*, Freiburg 1960; MOHR, W.: *Die karolingische Reichsidee*, Münster 1962; STAUBACH, N.: *Rex Christianus. Hiedenkultur und Herrschaftspropaganda im Reich Karl des Kahlen*. II. MOREAU, E. de: *St. Ansgar, missionnaire en Scandinavie au 9e siècle*, Leuven 1930; OPPENHEIM, Ph.: *Ansgar und die Anfänge*